

Програма за прекугранична соработка

ФИЗИБИЛИТИ СТУДИЈА

ПОЛИТИКИ ЗА РАЗВОЈ НА МИКРОПРЕТПРИЈАТИЈАТА ВО СОПСТВЕНОСТ НА ЖЕНИ ВО ПРЕКУГРАНИЧНАТА ОБЛАСТ

ФИЗИБИЛИТИ СТУДИЈА

**ПОЛИТИКИ ЗА РАЗВОЈ
НА МИКРОПРЕТПРИЈАТИЈАТА
ВО СОПСТВЕНОСТ НА ЖЕНИ
ВО ПРЕКУГРАНИЧНАТА ОБЛАСТ**

Издавач:

Центар за управување со промени

За издавачот:

Неда Малеска Сачмароска, Центар за управување со промени

Автори:

Мерита Кули, Гордана Стефковска - Вељановска

Стручен соработник:

Сахиде Бајрами

Уредник:

Гордана Стефковска - Вељановска

Лектор:

Марија Ангелова

Дизајн и печатење:

Бригада дизајн

Тираж:

200 примероци (бесплатен/некомерцијален тираж)

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

334.722.012.65:005-055.2(497.7:496.5)(047.31)

КУЛИ, Мерита

Политики за развој на микропретпријатијата во сопственост на жени во прекуграничната област : физибилити студија / [автори Мерита Кули, Гордана Стефковска - Вељановска]. - Скопје : Центар за управување со промени, 2019. - 44 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4818-59-5

1. Стефковска - Вељановска, Гордана [автор]

а) Микропретпријатија - Жени претприемачи - Прекугранична област на Македонија и Албанија - Истражувања COBISS.MK-ID 110546698

Оградување: Оваа публикација е изготвена со помош на Европската Унија. Содржината на публикацијата е единствена одговорност на Центарот за управување со промени и на никаков начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Европската Унија.

„Развој на микропретпријатија на жени во прекуграничното подрачје“, имплементирано согласно Програмата за прекугранична соработка помеѓу Република Северна Македонија и Република Албанија за 2014 и 2015 година

СОДРЖИНА

Предговор	5
Извршно резиме	7
Методологија за прибирање на податоците	10
Општ контекст	11
Тековни состојби на женското претприемништво во светот и кај нас	12
Преглед на регионот Полог и некои показатели за развиеност на економијата	15
Краток преглед на најважните законски документи за поголемо учество на жените во бизнисот	18
Институции одговорни за креирање на политиките за развој на женското претприемништво	19
Постоечки владини мерки за поддршка на жените претприемачи	20
Пристап до други финансиски инструменти достапни за развој на женското претприемништво	25
Сервиси и услуги достапни преку коморите и бизнис асоцијации	26
Резултати од истражувањето	29
Главни заклучоци и препораки	31
Преглед на мерки и политики за долгорочен и одржлив развој на микропретпријатија во сопственост на жени	36
Можности и перспективи за прекугранично тргување и соработка помеѓу микропретпријатијата во сопственост на жени	38
Анекс 1 - Библиографија	40
Анекс 2 - Протокол за прибирање податоци	41
Анекс 3 - Релевантни документи од областа на родовата еднаквост и политики за развој на женското претприемништво	43
Анекс 4 - Студија на случај	46

КРАТЕНКИ

АППТ	●	Активна политика на пазарот на труд
АМПТ	●	Активни мерки на пазарот на труд
АППРСМ	●	Агенција за поддршка на претприемништвото во Република Северна Македонија
АВ	●	Агенција за вработување
ФИТР	●	Фонд за иновации и технолошки развој
МТСП	●	Министерство за труд и социјална политика
ЛС	●	Локална самоуправа
ЛЕР	●	Локален економски развој
ДЗС	●	Државен завод за статистика

ПРЕДГОВОР

На својот пат кон Европската Унија, Република Северна Македонија значително го има подобро севкупното деловно опкружување за започнување и вршење бизнис. Поконкретно, тука се мисли на разни мерки кои се осмислени и воспоставени од страна на државата преку владините институции, како и помош преку одредени фондови и финансиски инструменти на национално и локално ниво. Сепак, во изминативе 10 до 12 години, не се забележува некој посебен развој на микро и малите претпријатија во смисла на зголемување на нивниот број, прометот како и добивката која ја остваруваат, ниту пак драстично се зголемил бројот на луѓе вработени во секторот. Сè уште треба многу да се направи за развојот на микро и малите бизниси, особено во однос на поддршката на женското претприемништво.

Како некои од можните мерки т.е. решенија за отворање нови работни места и креирање политики за создавање нови работни места, креаторите на политики промовираат мерки кои се однесуваат на претприемништвото и самовработувањето. Во смисла на овие политики постојат неколку клучни документи и стратегии кои се однесуваат на поддршка на нови иновативни компании и на развој на претприемништвото во целина, како и поддршка за жените претприемачи. Питоа, државата сè уште ја нема препознаено потребата од една сеопфатна поддршка за жените претприемачи со соодветно развиен буџет, освен некои спорадични мерки кои се издвоени преку Министерството за економија. Во рамки на оваа помош, финансиските средства кои се достапни за женското претприемништво се симболични, а самата поддршка не е препознаена меѓу самите жени, сегашни или идни претприемачи, особено кај оние кои живеат во руралните подрачја.

Оваа физибилити студија е подготвена во рамки на „Проектот за развој на микропретпријатија на жени во прекуграничната област“, имплементиран согласно Програмата за прекугранична соработка помеѓу Република Северна Македонија и Република Албанија за 2014 и 2015 година. Проектот е имплементиран од страна на Центарот за управување со промени од Скопје како водечки партнер, во соработка со Центарот за компаративни и меѓународни студии од Тирана, Фондацијата „Егалите“ од Камењане и Институтот за човекови права од Скопје.

Крајна цел на проектот е зголемување на конкурентноста кај жените и зајакнување на женското претприемништво во регионите Полог и Елбасан, како и обезбедување на одржливи решенија за развој на микро и малите бизниси во сопственост на жени во прекуграничното подрачје. Оваа главна цел содржи четири конкретни цели:

1. Унапредување на личните претприемачки вештини и деловни компетенции на жените опфатени во формалните и неформалните бизниси;
2. Обезбедување услуги за правна и административна поддршка во деловното работење;
3. Подобрување на производството, пристап до пазарот и искористување на можностите за развој на бизнисите, како и зголемување на прекуграничната соработка и трговија;
4. Ревидирање на владините мерки и политики за поддршка на женското претприемништво.

Главна цел на оваа физибилити студија е да ги утврди и разгледа актуелните владини политики наменети за поддршка на претприемништвото кај жените кои постојат на национално и/ или регионално и локално ниво во секоја од државите и во двата региона. Притоа, целта е да се идентификуваат недостатоците и административните пречки кога станува збор за поддршката наменета за жените со цел поттикнување и подобрување на женското претприемништво и развој на микропретпријатија во сопственост на жени.

Крајната цел е да се согледа колку се остварливи актуелните владини политики за долгорочен развој на женското претприемништво во државата и во конкретниот прекуграничен регион опфатен со проектот. Врз основа на ситуацијата која е констатирана дадени се определени препораки и заклучоци, а исто така предложени се и некои нови и подобрени мерки за одржлив развој на микропретпријатија во сопственост на жени.

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Анализата на владините политики и мерки во Република Северна Македонија чија цел е промовирање на поголема родова еднаквост и зајакнување на женското претприемништво, покажа дека постои одредена институционална рамка која ја поддржува оваа целна група, но дека мерките кои се издвоени се повеќе симболични, а самата поддршка не е препознаена меѓу самите жени, сегашни или идни претприемачи. Тоа е особено видливо кај жените кои живеат во руралните подрачја и немаат доволно информации за достапните мерки. Тоа се огледа и во некои достапни податоци за постоењето на женски бизниси, кое на национална основа достигнува околу 22.5% во просек, и се движи околу 30% во урбаните, додека во руралните региони овој процент е многу помал.¹ Во контекст на охрабрување и поддршка на женското претприемништво, треба да се направи уште многу, како во контекст на нови и зајакнати мерки, така и за поголема имплементација на терен и достапност на мерките до жените претприемачи, особено оние кои би требало да се достапни на локално ниво.

На национално ниво постои политичка волја која е потврдена преку зголемување на инвестициите за поддршка на сопствениците на микропретпријатијата. Постои и одредена поддршка од донатори, но истата не е постојана со текот на годините. Во некои од владините мерки е потенцирано дека се очекува учество на жени до 50% во програмата, но за жал нема одредена процедура која ќе им овозможи на жените поголема достапност на овие фондови и средства. Таков е случајот и со мерките за вработување и самовработување, кои се достапни подеднакво за сите. На локално ниво, постојат стратегии за локален економски развој, но до денес не е направено многу за нивна поддршка, освен ако не се поддржани од донаторската заедница. Кај единиците за локална самоуправа постои одредена политичка волја за родово одговорно финансирање, но она што реално недостасува се соодветни издвојувања од буџетот и конкретни активности на терен со што ќе се потврди дека овие стратегии се навистина имплементирани во пракса.

Разговорите со жените претприемачи во Полошкиот регион покажаа дека постои недостаток од активна поддршка на женското претприемништво на локално ниво. Активностите на канцелариите за локален економски развој исклучиво зависат од донаторски средства и не се препознаени како места од кои жените претприемачи можат да добијат информации за можности за финансирање или градење на капацитети. Од Агенцијата за вработување ретко се добиваат информации за достапните мерки на директна основа, туку тоа се прави преку некои лични врски и релации, или споделување информации од човек до човек, евентуално преку медиуми и сл.

Банките и нивните кредитни линии нудат одредени средства за развивање на својот бизнис, но не се земаат предвид за финансирање на стартап активности, и тоа многу ретко во првите три години од развојот на фирмата. Исто така, дополнителното финансирање во најголем дел го обезбедуваат членовите на семејствата. Постојат неколку

¹ Публикацијата „Мажите и жените во Република Северна Македонија 2019, податоците за 2017 покажуваат дека: учеството на жените во вкупниот број на работодавци изнесува само 22.5%, додека мажите се појавуваат како работодавци во 77.5%.

причини зошто кредитите и заемите од банките не се пошироко прифатени меѓу женската популација: процесот на аплицирање кој е прилично непознат за жените, гаранциите кои се достапни поради немање имот на свое име, делумно и високите каматни стапки и социопсихолошкиот фактор односно стравот од ризикување на семејниот имот.

Во текот на разговорите, речиси сите жени претприемачи посочија дека тие го започнале својот бизнис во периодот 2007 – 2018 година преку мерката 1.1. за поддршка на самовработувањето од Оперативниот план за активни мерки на пазарот на трудот. Оперативниот план се објавува преку Агенцијата за вработување, а се реализира со поддршка на УНДП. Во минатото, активната мерка за самовработување овозможуваше пристап до 3.000 евра за оние кои самостојно започнуваат свој бизнис, а доколку бизнисот вработуваше две или три лица, максималната помош изнесуваше до 6000 или 9000 евра соодветно. Оваа поддршка беше зголемена на 5.000 евра со доаѓањето на власт на новата Влада во месец јуни 2017 година. За започнување на бизнис во партнерство со друго лице, можноста за финансиска помош се удвојува за уште толку. Мерката е значително ценета кај жените, но реално истата се нуди на сите групи корисници на подеднаков начин, така што, не станува збор за мерка наменета за поддршка на женското претприемништво. Во тој контекст жените и понатаму треба сами да ги надминуваат сите бариери кои се однесуваат на културата, традицијата, самовербата итн.

На национално ниво, постои уште една мерка која ја овозможува Министерството за економија, а е конкретно наменета за женското претприемништво. Таа е достапна за фирми во доминантна сопственост на жени и овозможува надоместување на дел од инвестицијата која била направена во претходната година, а се однесува на реновирање, опрема, софтверски решенија и сл. Истата е достапна во максимален износ од 60% од инвестицијата, но не повеќе од 150.000 денари (околу 2.500 евра) по инвестиција. Ваквата поддршка е многу корисна, но износот на финансиски средства е мал, додека вкупниот износ кој е достапен за вакво финансирање е, исто така, мошне ограничен. Дополнителна тешкотија е поврзана со документацијата која се бара за да може да се искористат овие средства и според мислењето на жените, истата претставува огромно административно оптоварување. Освен тоа, жените прво треба да инвестираат сопствени средства кои обично ги немаат, а дури потоа можат да аплицираат за надоместување на трошоците доколку апликацијата им биде одобрена, што не секогаш е случај и поради тоа ваквата поддршка не е многу популарна. Жените, исто така, често изјавуваа дека ако поддршката биде дадена однапред, тие би биле многу поподготвени и сигурни да инвестираат во својата компанија.

Агенцијата за поддршка на претприемништвото на Република Северна Македонија (АППРСМ), спроведува програма за поддршка на жените претприемачи со вкупен буџет од 4 милиони денари од кои помеѓу 200–300 илјади денари се предвидени за јавни повици за консултантски услуги кои овозможуваат разни видови обуки со кои се зголемува конкурентноста на бизнисот. Пакетите на обуки вклучуваат: изготвување бизнис планови, маркетинг планови, SWOT анализи, анализи на пазарот, процедури за имплементација на разни стандарди (ISO, HALAL и сл.). Почнувајќи од 2018 година, Агенцијата е обврзана од страна на Министерството за труд и социјална политика (МТСП) да вклучи 30 до 35% жени во нивната програма за ваучер-систем. Иако овие мерки им даваат еднакви можности на мажите и на жените, тие не се изготвени исклучиво со цел да ги поддржуваат жените претприемачи. Со оглед на фактот дека мажите и понатаму доминираат на пазарот на трудот, УНДП и партнерските институции од Владата би требало да размислат за механизми со кои би се дошло полесно до жените и би им се овозможило да го искористат својот потенцијал.

На локално ниво нема некоја друга поддршка која би можеле конкретно да ја споменеме и на која жените би можеле да се потпрат. Не постои нешто што би било изготвено од локалните или регионални институции, ниту стопанските комори овозможиле мерки за поддршка на жените преку своите регионални ограноци. Тие понекогаш успеале да добијат повремени проекти кои биле поддржани со мали грантови од донаторската заедница. Сепак, оваа поддршка не е ниту постојана, ниту системска.

Она што навистина е потребно во оваа област е поголемо популаризирање на достапните мерки, како и издвојување на посебни мерки наменети за женско претприемништво. Посебните мерки се потребни бидејќи жените се соочуваат со многу други предизвици како што е надминување на традицијата, ограничениот пристап до информации и финансиски средства, неможност за обезбедување гаранции, страв од ризици што кај жената е вкоренето уште во семејството, преку локалните стереотипи и итн.

За развојот на женското претприемништво потребен е еден посебен пристап кон разни сектори во кои жените се веќе активни, но исто така и за одредени сектори во коишто тие не се толку активни, а би можеле да бидат. Тоа би значело издвојување на посебни мерки за овие сектори како што се на пример: трговија или туризам, ракотворби и сл. Ова издвојување би можело да се покаже повеќе од целисходно. Дополнително, за развојот на женското претприемништво од големо значење е овозможување на индивидуален пристап и охрабрување, како и конкретна поддршка за надминување на сите пречки во првите најкритични години од бизнисот, давање поддршка и помош во пристап до пазарот и продажбата и сл. За искористување на достапните финансиски инструменти би морало да се изнајде начин за жените да ја надминат најголемата пречка која се однесува на правата на сопственост, и овозможување алтернативни мерки на давање гаранции за да можат да се искористат средствата коишто се достапни.

МЕТОДОЛОГИЈА ЗА ПРИБИРАЊЕ НА ПОДАТОЦИТЕ

Студијата и анализата беа направени во периодот октомври – декември 2018 година, со преглед на релевантни документи и прибирање на податоци од различни извори. Обработката на податоците, прелиминарните констатации и вкрстените проверки со други релевантни податоци беа финализирани во месец јануари 2019 година. Во текот на анализата беа користени примарни и секундарни истражувачки податоци.

Студијата започна со преглед на законската рамка и националните документи кои се однесуваат на женското претприемништво и со клучни интервјуа со претставници од надлежните министерства и национални институции. Потоа, беа направени конкретни интервјуа, фокусни групи и посети на лице место кај жени претприемачи и кај други засегнати страни во Полошкиот регион. Секундарното истражување се состоеше од анализа на постојни политики, законска рамка, процедури и извештаи, додека примарното истражување беше спроведено во вид на дискусии/ интервјуа со релевантни засегнати страни и со жени претприемачи, регионални агенции за вработување, претставници од бизнис инкубатори и жени сопственички на бизниси на локално ниво.

Постапката, исто така, вклучуваше и интервјуа со клучни засегнати страни на национално и локално ниво². Се организираа две фокусни групи со жени претприемачи кои се сопственици на бизниси кои постојат од 3 до 8 години, како и тукушто регистрирани стартап бизниси. Беа користени партиципативни методи. За потребите на интервјуата беше изготвен протокол за комуникација за да се обезбедат информации за исти/ слични прашања, како што се соодветноста на постојната законска рамка, искористување на постојните мерки, главните пречки и информации, мерки кои недостасуваат и сл. Интервјуирани беа вкупно 40 бизнис жени кои се сопственички на бизниси од урбаните и руралните подрачја на Полошкиот регион.

Во овој документ е содржана и студија на случај која се однесува на конкретното искуство на една претставничка од бизнис секторот, сопственичка на градинка и игротека за деца од предучилишна возраст - „Pea“ од Тетово (Полошки регион). Истата има за цел оние кои ја читаат оваа студија да се стекнат со искуство од прва рака за влијанието на владините мерки и за поддршката која им е потребна на жените претприемачи за да можат да го започнат и прошират својот бизнис.

² Клучни интервјуа беа направени со претставници од Министерството за економија, Министерството за труд и социјална политика, Агенцијата за поддршка на претприемништвото, Управата за јавни приходи, Агенцијата за вработување во Полошкиот регион, Центарот за развој на Полошкиот плански регион, итн.

ОПШТ КОНТЕКСТ

Уште од својата независност во 1991 година, Република Северна Македонија има направено напредок во подобрувањето на своето деловно опкружување, во смисла на либерализација на својата економија и континуирани промени во регулативите и политиките. Ниските даночни стапки и слободните економски зони помогнаа во привлекувањето на странски инвестиции, но корупцијата и слабото владеење на правото и понатаму останаа да бидат значителни проблеми.

Според најновиот извештај на *Doing Business*, во 2019 година, земјата е рангирана на високо десетто место, оценето со 81.55³, според едноставноста за водење бизнис. Тоа е резултат на повеќе реформи кои се спроведуваат од 2008 година наваму, а веќе од 2010 земјата се споменува како една од десетте земји реформатори во оваа област.⁴ Високото 10-то или 11-то место земјата го има веќе неколку години по ред. Реформите кои придонесоа за тоа имаа за цел поттикнување на развојот на претприемништвото и на малите и средни претпријатија во следниве области: воведување на едношалтерски системи и нивно подобрување, поедноставување и намалување на даноците, брза и едноставна регистрација на нови бизниси, поедноставување на административните постапки (како што е доставувањето даночни пријави), намалување на трошоците за регистрација на бизнис и сл. Дополнително се проценуваат и процедурите и документацијата за деловно работење, намалување на трошоците за вадење градежни дозволи преку намалување на износите за комуналии. Регистрацијата на имотот сега се прави побрзо и со помалку трошоци благодарение на дигитализацијата на катастарот и на елиминирањето на обврската за потврда за товар, итн.

Во моментот, приоритет на економските политики на Владата е зголемување на конкурентноста на македонската економија. Министерството за економија за првпат изготви Стратегија за развој на женското претприемништво. Агенцијата за поддршка на претприемништвото, која е формирана уште во декември 2003 година, спроведува една зајакната програма од мерки и активности за зајакнување на конкурентноста на малите бизниси. Како мали бизниси се сметаат следниве правни и физички лица:

- компании со помалку од 50 вработени;
- најмалку 51% во приватна сопственост, самостојни вршители на дејност;
- компании кои остваруваат вкупен годишен промет кој не е поголем од 1.5 милиони евра, во денарска противвредност, или годишниот Биланс на состојба не надминува износ од 1.1 милиони евра, во денарска противвредност;
- лица кои вршат занаетчиски дејности и други самостојни вршители.

³ The World Bank, Doing business report 2019: <http://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019>

⁴ <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB10-FullReport.pdf>

Уште еден национален документ кој е од суштинско значење е Националната стратегија за вработување 2016 – 2020, која утврдува сеопфатна политика за вработување.⁵ Стратегијата предвидува зголемување на буџетските издвојувања за активни мерки за вработување и насочување кон оние групи кои имаат потешкотии во пристапот до пазарот на труд, вклучувајќи ги и жените.

Од аспект на образование и дополнителни квалификации, Стратегијата за претприемачко учење 2014 – 2020⁶ година се фокусира на унапредување на економските вештини и аспирации, конкурентноста и иновациите во претприемачкиот сектор, со цел создавање квалитетни работни места и одржлив просперитет за сите.

Тековни состојби на женското претприемништво во светот и кај нас

Жените претприемачи сè повеќе се признаени во светски рамки како движечка сила на економиите. Бизниси кои се во сопственост на жени постоеле со децении, но не секогаш им биле припишувани заслугите за остварените успеси. Многу често жените претприемачи биле „невидливи“ затоа што работеле рамо до рамо со нивните сопрузи и се грижеле за семејството, обидувајќи се да балансираат помеѓу работните и семејните обврски. Разни фактори придонеле кон видливоста и кон зголемениот број на жени кои започнале, а потоа и развиле сопствени бизниси: родово сензитивни политики, можности за финансирање кои се достапни за жените во бизнисот, нивно еманципирање преку вмрежување и промовирање на успешни приказни, итн.

На светско ниво, женското претприемништво се смета за движечка сила на иновациите, создавањето работни места и економски раст. Има многу добри практики кои можат да се споделуваат и применуваат, особено сега кога информациите се толку лесно достапни. Познато е дека жените претприемачи се создавачи на нови работни можности, како за себе така и за други. Тие придонесуваат кон намалување на сиромаштијата, мобилизирање на претприемачките иницијативи и придонесуваат кон забрзано остварување на пошироките социоекономски цели во општествата.

Според статистичките податоци за жените и мажите во Европа,⁷ во 2018 година, во просек во Европа, степенот на вработеност е повисок кај мажите во споредба со жените (73% кај мажите, наспроти 62% кај жените). Исто така, мажите на високи менаџерски позиции во европските земји во просек ги има многу повеќе од жените. Имено, процентот на жени на високи менаџерски позиции во 2018 изнесува околу 34% и е сè уште доста низок. Според едно достапно истражување од септември 2014 година⁸, што е единствено достапно истражување за мажите и жените во бизнисот од овој вид, 52% од вкупното население во Европа се жени, од кои 43,4% биле самовработени. Меѓу жените има само околу 30% стартап претприемачи, додека само 29% од активните претприемачи во Европа биле жени (податоците се однесуваат на дваесет и осумте земји членки на ЕУ заедно со Албанија, Македонија, Исланд, Израел, Тур-

5 <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Nacionalna%20Strategija%20za%20Vработување%20на%20Република%20Македонија%20за%20Влада%2016102015.pdf>

6 <http://www.mon.gov.mk/images/Artic-zDOC/Strategija%20za%20pretpriemacko%20ucenje%20vo%20RM%202014-2020%20MK%20%202.12.2014.pdf>

7 Публикација - „Животот на жените и мажите во Европа, Статистички портрет, 2018 <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/womenmen/>

8 <https://wagate.eu/> и <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7481/attachments/1/translations>

ција, Лихтенштајн, Црна Гора, Норвешка и Србија). За нашата земја овој процент е уште помал и изнесува околу 21%.

Според податоците од истражувањето на работната сила објавено од Државниот завод за статистика⁹, и според последната процена на населението (од 30.06.2017), во Република Северна Македонија има 2.074.502 жители. Процентуалното учество на жените и на мажите во вкупното население е речиси подеднакво; 49.9% од населението се жени, а 50,1% се мажи. 55,7% од жените во 2018 година не биле економски активни, во споредба со 30,87% кај мажите. Стапката на невработеност кај жените во 2018 година изнесува 21,8%, а кај мажите 22,7%. Стапката на активност кај жените е пониска и изнесува 44,3%, а забележливо е повисока кај мажите и изнесува 69,3%. Кога неактивното население се разгледува во однос на различни возрастни групи кај мажите и жените, покажува дека жените се убедливо понеактивна категорија граѓани во сите возрастни групи.

Табела 1:

Преглед на неактивноста на населението за 2018 година по возрастни групи

Возраст	Неактивно население - жени	Неактивно население - жени (во%)	Неактивно население - мажи	Неактивно население - мажи (во %)
15 - 24	98.974	76,6	80.050	58,3
25 - 34	50.707	32,2	14.463	8,7
35 - 44	47.075	31,0	9.208	5,8
45 - 54	59.203	41,3	12.124	8,4
55 - 64	89.311	67,4	43.065	33,0
65+	122.430	97,9	99.114	95,4
Вкупно	467.698	55,7 %	258.025	30,7 %

Податоците кои се однесуваат на **стапките на вработеност** покажуваат дека доминира женското население на возраст од 35-39 години, додека мажите во урбаните и руралните подрачја се активни дури и при крајот на четириесеттите и понатаму во педесеттите години. Родовиот јаз е екстремно изразен ако ги погледнеме податоците кои се однесуваат на состојбата со вработување кај одреден вид на работодавач. И тоа според истиот извор кој се однесува на публикацијата „Мажите и жените во Република Северна Македонија 2019“, на прибрани податоци од 2018 покажуваат дека:

- Учесството на жените во вкупниот број на работодавци изнесува само 22,5%, додека мажите се појавуваат како работодавци во 77,5%.
- Учесството на жените при самовработувањето изнесува 18,4%, додека истиот процент кај мажите изнесува 81,6%.

⁹ Мажите и жените во Република Северна Македонија 2019, Државен завод за статистика - <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2019.pdf>

Според извештајот на Светската банка од март 2019 година¹⁰, стапката на вработеност кај жените од етничките малцинства се дополнително засегнати од високите стапки на неактивност, како и од високата стапка на невработеност. Етничките малцинства се посиромашни од етничките Македонци. Иако официјална статистика за благосостојбата според етнички група не е достапна, сепак постојат докази за некои разлики меѓу нив. Според одредени наоди од истражувањето за квалитетот на животот од 2017 година може да се корелираат етничка припадност на домаќинствата и условите за живеење.

Сите овие податоци потврдуваат дека мажите доминираат во поголем дел од наведените категории. Јазовите се присутни и покрај постоењето на политики кои ја промовираат и ја гарантираат родовата еднаквост. Жените сè уште се сметаат за ранливи, особено оние кои живеат во руралните подрачја. Еден од главните проблеми за жените се немањето финансиски средства за почнување бизнис. Можностите за финансирање се во вид на заеми од банки, а традицијата покажува дека жените најчесто се потпираат на семејната заштеда и на позајмување пари од семејството за развој на бизнисот. Ниското ниво на образование, непоседувањето имот на свое име, или она што се поседува е малку и недоволно за да ги обезбеди потребните гаранции за започнување бизнис, подигнување заем или кредит итн. На тоа дополнително се надоврзува стравот од ризик или во многу случаи, немањето информации за можностите во регионот, достапните пазари, понудата и побарувачката и итн. – се фактори кои придонесуваат за нискиот процент на застапеност на жените во микро-бизнисот, посебно за малиот број на сопственички на микропретпријатија во Полошкиот регион.

¹⁰ <http://pubdocs.worldbank.org/en/705311555590000225/North-Macedonia-CPF-2019.pdf>

Преглед на регионот Полог и некои показатели за развиеност на економијата

Полошкиот регион, се состои од 184 населени места со вкупно население од 281.982 жители (податоци од последниот Попис во 2002 година). Притоа, треба да се потенцира дека оваа бројка варира поради интензивните миграции на населението, особено на младите. Државата досега нема спроведено понов попис, но има направено некои проценки за состојбата со населението според одредени трендови за прираст и постоечките миграциони движења во државата.

Табела 2: Густина на населеност по региони во Северна Македонија¹¹

ГОДИНА: 2010			ГОДИНА: 2012		
Регион	Население	Густина (жит/км ²)	Регион	Население	Густина (жит/км ²)
Вардарски	153.858	38,1	Вардарски	153.659	38,0
Источен	179.77	50,8	Источен	178.814	50,6
Југозападен	221.855	66,4	Југозападен	220.84	66,1
Југоисточен	172.858	63,1	Југоисточен	173.187	63,2
Пелагониски	234.137	49,6	Пелагониски	232.959	49,4
Полошки	314.804	130,3	Полошки	317.003	131,2
Североисточен	175.045	75,8	Североисточен	175.442	75,9
Скопски	602.677	322,4	Скопски	609.14	336,0
Жители	2.055.004		Жители	2.061.044	

Како што може да се забележи, Полошкиот регион се смета и како мошне густо населено подрачје, со густина на население од околу 130 жители на км². Тоа е за двојно помалку густо населено подрачје во споредба со Скопскиот регион, но скоро за двојно погусто населен регион од сите останати.

Од вкупниот број на население, 32,60% живеат во урбаните подрачја, додека најголем дел од населението живее во малите рурални заедници. Полошкиот регион го сочинуваат следниве општини: Тетово, Теарце, Јегуновце, Желино, Брвеница, Боговиње, Гостивар, Врапчиште и Маврово и Ростуше¹². Полошкиот регион е познат по живата економија¹³ која брои вкупно 17.781 мали и средни претпријатија, но мора да се потенцира дека учеството на жените во бизнис секторот е многу мало, како во смисла на сопственички на микропретпријатија, така и во смисла на вработени лица.

Главните економски активности на жените кои живеат во Полошкиот регион, како и другите рурални области во државата учествуваат доминантно во делот на сивата

¹¹ https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%B-%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0

¹² Програма за развој на Полошкиот регион 2015- 2019 година,
<https://rdcpolog.mk/wp-content/uploads/2019/03/Poloshki-region-Programa-MK.pdf>

¹³ Регионални статистики: Регионите во Република Северна Македонија, 2018 Државен завод за статистика, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/RegionalenGodisnik2018.pdf>

економија. Овие бизниси се базирани во нивните домови и во најголем дел се фокусирани на неколку гранки: земјоделство (собирање на билки и производство на зеленчук или млечни производи), производство или трговија со храна, слатки и тестенини, текстил, конфекција или некакво производство на облека, шиене и украсување на традиционални фустани, рачни ракотворби, или активирање во некои од услужните дејности во областа на образованието, грижа за деца, школска поддршка, спортски и рекреативни активности и сл. Еден од најголемите предизвици за руралните жени е сопственоста на имотот или на она што ќе биде заработено во рамките на семејството. Во некои случаи жените мораат да го дадат сето она што го заработиле на своите сопрузи и имаат минимално учество во одлучувањето како тие пари ќе се трошат или инвестираат. Иако постојат одредени случаи каде двата брачни другари се ангажирани во развојот на бизнис идеи, па дури и ги споделуваат обврските поврзани со секојдневното менаџирање со бизнисот, сепак во пракса мажите се сопственици на бизнисот. Поради тоа, жените во руралните подрачја немаат еднаков пристап до финансии, што ги намалува нивните можности за економска независност. Во последните години мажите доста често ги поддржуваат своите жени да основаат одреден бизнис и како можност за здобивање со одредена поддршка додека во суштина тие раководат со бизнисот на своите жени.

Според податоците од Националната стратегија за земјоделство и рурален развој 2014–2015 година, изготвена од Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ), од вкупниот број на жени вработени во Македонија, 20.3% се во секторот земјоделство и во поврзаните сектори, додека 64% се невработени семејни работници¹⁴. МЗШВ признава дека жените во руралните средини се соочуваат со предизвик и дека им недостасува поддршка за подобрување на општите услови за живеење и уживање на еднаков статус во општеството. Тие и понатаму се оптоварени со традиционалните норми, со минимално учество во донесувањето одлуки и со немање сопственост врз земјиштето, што ги прави жените во руралните подрачја едни од најзагрозените групи. Статистичките податоци ја потврдуваат ваквата состојба. Како резултат на овие фактори, неплатената работа е мошне присутна, а жените во руралните подрачје немаат пристап до можностите за финансирање достапни преку грантови шеми наменети за жените претприемачи.

За да се ублажи ваквата ситуација, МЗШВ ќе ги усогласи своите политики за рурален развој со оние на ЕУ и ќе постапува во однос на проблемите кои биле утврдени на национално ниво: миграција на женското население кон градовите; непостоење на економско еманципирање на жените во земјоделството; вклучување на жените во процесите на одлучување на локално и национално ниво; следење на имплементацијата на мерките за еднакви можности на мажите и жените.

Една од мерките кои се имплементирани за да се ублажи проблемот со неплатената работа на жените во земјоделството е мерката за континуирана поддршка за жените припаднички на руралните домаќинства. Истата се овозможува на кандидатки жени од руралните средини до 40-годишна возраст, кои се во брак и кои имаат најмалку едно дете, невработени домаќинки кои активно се грижат за руралното домаќинство и живеат во место кое нема повеќе од 200 жители. Годишните средства не треба да бидат поголеми од 70% од минималната плата на ниво на држава и ќе бидат платени од раѓањето на првото дете до педесетгодишна возраст како компензација на нивната работа во семејството и на полињата. Оваа мерка нешто подоцна беше оспорена како дискриминаторска кон другите жени од руралните подрачја кои потекнуваат од

¹⁴ Национална стратегија за земјоделството и руралниот развој за периодот 2014–2020 година <http://www.mzsv.gov.mk/CMS/Upload/docs/NSZRR2014-2020.pdf>, стр. 178

населени места поголеми од 200 жители и како таква не беше ставена во функција, но вреди да се ревидира колку ваквиот вид поддршка ќе успее да ја запре миграцијата село-град, што беше и основната причина за нејзино воведување во програмата.

Пристапот до финансирање за жените сопственици на земјоделски стопанства, се овозможува преку проекти во рамките на Националната програма и ИПАРД кои предвидуваат програма за кофинансирање на инвестиции до 60% или во одредени специфични случаи и до максимум 75% поврат на средства за направените трошоци. Постои критериум за аплицирање за ИПАРД според кој, ако проектот што треба да биде кофинансиран преку програмата е доставен/ управуван од жена, тогаш евалуациската матрица му доделува 15 поени повеќе на таквиот проект. Сепак, бројот на жени апликанти во Националната програма, како и ИПАРД програмата и понатаму не е доволно голем и ова е предизвик на кој ќе треба да се фокусираат институциите. Согласно обврската кон ЕУ, МЗШВ ќе го следи и евалуира учеството на жените во ИПАРД програмата и ќе обезбеди промовирање на успешните приказни. Ова е директно поврзано со прашањата на сопственост и единствена можност за жените кои ќе се одлучат да започнат свој бизнис во областа на земјоделието и руралниот развој. Овие бизниси од областа на земјоделието и руралниот развој, со оглед на тоа дека се издвоени во посебна мерка за поддршка преку МЗШВ, не можат да аплицираат за средства преку мерката за самовработување на Владата која се реализира преку Агенцијата за вработување и УНДП.

Со цел промовирање на поголемо учество на руралните жени во процесот на донесување одлуки, групите за локално делување имаат обврска да имаат 30% женски претставници. Ова би било од полза, затоа што се очекува дека овие жени ќе делуваат како лобисти и ќе ги вложат сите напори во обезбедувањето повеќе можности за поголема инклузија на руралните жени во заедниците.

Информациите кои ги добивме од интервјуата со сопствениците на микропретпријатија и од претставниците на хабот – Агенција за вработување (Тетово) потврдуваат дека повеќето од жените во Полошкиот регион водат услужно-ориентирани бизниси: занаетчиски активности, фризери, козметика, плетење, итн. Во последно време се појавуваат и нови типови на бизниси како што се организирање настани, игротеки, неформални училишта за јазици или домашно изработени козметики. Најголем дел од нив го регистрирале својот бизнис преку мерката 1.1. – самовработување, а еден дел од нив се поддржани и со заштеди од самите учеснички или средства обезбедени преку нивните семејства. Тие не сакаат да преземат никаков ризик во смисла на тоа да бараат кредити од банка и се многу ограничени кога се работи за можности да инвестираат во градење на своите капацитети или во капацитетите на своите вработени.

Истражувањето покажа дека секторите во кои функционираат стартап бизнисите се слични на другите типови на бизниси кои се поседувани од жени во Полошкиот регион. Услужните дејности, од кои повеќето не беа регистрирани во своите првични фази, управувани од само едно лице и од кои повеќето од нив се базирани дома, имаат потреба од градење на капацитетите за управување со бизнисот. Кога беа запрашани за тоа што ги мотивира да почнат сопствен бизнис, сите испитаници посочија дека сакаат да обезбедат економска независност, што е многу поинаква ситуација од онаа која генерално се перципира. Особено кога ваквите одговори доаѓаат од млади луѓе и жени од руралните средини со традиционални сфаќања каде што е навистина тешко за жените одлучно да застанат во одбрана на своите желби и интереси, и да се избораат за својата економска независност.

Краток преглед на најважните законски документи за поголемо учество на жените во бизнисот

Претприемништвото во Република Северна Македонија е гарантирано со Уставот. Членот 55, став (1) од Уставот вели дека: „Се гарантира слободата на пазарот и претприемништвото“. Понатаму, еднаквите можности помеѓу мажите и жените во земјата се регулирани преку сеопфатна законска шема која беше развивана во изминатава деценија. Притоа, треба да се потенцира дека жените имаат ограничено влијание во процесите на донесување одлуки, особено кога станува збор за микроекономски и макроекономски политики како на централно, така и на локално ниво.

Еднаквите можности за мажите и жените ги гарантира Уставот, исто така, и дополнително се уредени со Законот за спречување и заштита од дискриминација, со кој се забрануваат сите форми на дискриминација. Овој Закон стапи на сила на 15 септември 2010 година, со објавувањето во Службен весник бр.127/2010¹⁵. Истиот Закон ја регулира заштитата на жените и заштитата од нивна дискриминација во сите сфери на животот. Комисијата за заштита од дискриминацијата нема добиено жалби во смисла на спречување и заштита од дискриминација на жените претприемачи.

Законот за еднакви можности на мажите и жените за првпат беше донесен во 2006 година и ги регулира прашањата на еднаков третман на мажите и жените. Во 2008 година беше усогласен со ЕУ директивите, а во 2012 година беше донесен нов Закон за еднакви можности на мажите и жените¹⁶. Законот го регулира воспоставувањето еднакви можности за мажите и жените во областа на здравствената заштита и здравственото осигурување, социјалната заштита, достапноста до добра и услуги, економијата, работните односи и вработувањето, образованието и професионалниот развој, економските и сопственички односи, користењето на јавни производи и услуги (потрошувачки права), култура и спорт, информатички и комуникациски технологии, одбрана и безбедност, правосудство и администрација, домување, јавни информации и медиуми, државна и јавна администрација и во други области од општествениот живот. Овој Закон, исто така, го воведува и имплементира принципот на еднакви можности за мажите и жените во политичкиот, економскиот, социјалниот, образовниот, културниот, здравствениот, граѓанскиот и во другите области од општествениот живот.

Законот за работни односи ги содржи критериумите и условите за избор на кандидати за вршење одредена активност во која било дејност согласно Националната класификација на дејност, и на сите нивоа на професионална хиерархија; унапредување на работно место; еднакви можности и еднаков третман во вработувањето, унапредување, обука, едукација, доквалификации, плата, наградување, отсуство од работа, услови за работа, работни часови и прекинување на договорот за вработување. Овој Закон ги прецизира и правата на бремените жени и жените кои користат одредена форма на заштита на мајчинството, како и одредбите кои се однесуваат на посебните права на родителите, старателите и згрижувачките семејства. Родовата еднаквост, исто така, се запазува при огласувањето на работни места при што работодавачот не смее да објавува работни места само за мажи или само за жени, освен ако родовата припадност не е условот потребен за вршење на конкретната работа.

¹⁵ „Службен весник“ бр. 50 од 15.09.2010

¹⁶ „Службен весник“ бр. 6/2012 од 13.1.2012

Други релевантни документи од значење за темата:

- Стратегија за родова еднаквост за периодот 2013 – 2020 година
- Национален план за родова еднаквост 2013–2016 година, ажуриран и за периодот 2018 – 2020 година
- Стратегија за родово сензитивно буџетирање 2012 – 2015 година
- Национална стратегија за вработување 2016 – 2020 година
- Акциски план за вработување 2018 – 2020 година
- Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната инклузија (ревидирана 2010 – 2020 година)
- Национална стратегија за мали и средни претпријатија 2018 – 2023 година
- Стратегија за развој на женското претприемништво 2019 – 2023 година

Сите документи се прегледани и накратко опишани во Анекс 3 од оваа публикација, како и нивната поврзаност и приоритети во делот на развојот на женското претприемништво.

Институции одговорни за креирање на политиките за развој на женското претприемништво

Главен носител на обмислувањето и следењето на имплементацијата на претприемачките практики е Секторот за претприемништво и конкуренција во Министерството за економија. Институции кои се фокусирани на претприемништво се Агенцијата за поддршка на претприемништвото на Република Северна Македонија, Националниот совет за конкурентност и претприемништво, Форумот за мали и средни претпријатија и други надлежни министерства и државни институции.

Друго, исто така, важно ресорно министерство е Министерството за труд и социјална политика (МТСП), преку кое се уредуваат програмите и мерките за родова еднаквост, родово одговорно буџетирање, како и мерките за вработување и самовработување, кои исто така имаат голем удел во делот на започнување бизнис и поддршка во фазата на основање. Понатаму, Агенцијата за вработување (АВ) со нејзините подрачни центри, која во партнерство со УНДП има многу важна улога во промовирање и максимално искористување на постоечките мерки. На регионално и локално ниво, важна улога имаат единиците на локална самоуправа, како и центрите за развој на планските региони.

Кога се дискутира за локалниот контекст во Полошкиот регион, треба да се потенцира дека не постојат политики или мерки наменети за жените претприемачи или кои се во полза на зголемување на соработката помеѓу жените во овој регион. Канцеларијата за локален економски развој во Општина Тетово изготви нова Стратегија за периодот 2017 – 2021 година. Една од стратешките цели е овозможување на економски развој и деловно опкружување. Општината планира да одвои до 3 милиони денари за поддршка на женското претприемништво.¹⁷ Некои од потенцијалните донатори се владини институции, особено Фондот за иновации и технолошки развој и донаторската заедница. Програмите како што се Хоризонт 2020 и ЕУ фондовите се земаат предвид како потенцијални донатори за добивање поддршка за иновативни проекти и инвестиции во човечки капитал.

¹⁷ Канцеларија за локален економски развој во Општина Тетово, Стратегија за периодот 2017–2021 година

Канцеларијата за регионален развој во Полошкиот регион работи на Програма за развој на Полошкиот регион 2015 - 2019 година. Нејзина среднорочна стратешка цел е поддршка и развој на микро, средни и мали претпријатија, конкурентност и иновации.¹⁸ Жените претприемачи не се конкретно споменати како целна група, освен во една точка во која се препознава потребата од градење на капацитетите и поддршка за поголемо учество во активните мерки за самовработување кои ги овозможува Бирото за регионален развој на Полошкиот регион. Притоа, активностите кои се предвидени за имплементација на целта можат да се сметаат за потенцијални мерки во случај Агенцијата да дознае за потенцијални жени претприемачи во овој регион и ако самите жени претприемачи ги споделуваат своите мислења и потреби.

Некои од активностите се привлекување на странски инвестиции (оваа активност во најголем дел е насочена кон продлабочување на односите со дијаспората и нивно мотивирање да инвестираат во микро, мали и средни претпријатија), зголемување на конкурентноста, иновативни пристапи преку градење на капацитетите (кои во најголем дел се потпираат на тековните обуки овозможени од Агенцијата за поддршка на претприемништвото), инвестирање во развој на човечки ресурси согласно потребите на пазарот. Бирото нема свои финансиски средства и имплементацијата на овие активности зависи од поддршката од донатори.

Постоечки владини мерки за поддршка на жените претприемачи

Министерството за економија и Агенцијата за поддршка на претприемништвото на Република Северна Македонија имплементираат мерки и активности кои се финансирани од државата, а кои се наменети за поддршка на женското претприемништво.

Поддршка на женското претприемништво преку Министерството за економија

Оваа поддршка се обезбедува во рамките на Програмата за конкурентност, иновации и претприемништво, како и преку кофинансирање на проекти на невладини организации кои работат на економско еманципирање на жените. Во процесот на аплицирање, освен апликацискиот формулар, жените претприемачи имаат обврска да ги образложат расходите за кои бараат рефундирање. Во периодот од 2014 година до денес, бројот на апликации остана речиси ист (38-39), освен во 2018 година кога беа добиени 46 апликации. Бројката на одобрени апликации, исто така, не варира драматично, иако има зголемување на вкупната база за финансирање.

Две причини беа посочени од страна на Секторот за конкурентност и трговија: немањето капацитет кај жените претприемачи за подготвување на апликација и неверување кај целната група дека средствата ќе бидат соодветно распределени (и генерално немање доверба во институциите). Апликациите се достапни во електронска верзија на официјалната интернет-страница и оние кои ги исполнуваат барањата се покануваат да го потпишат договорот при што Министерството ги покрива трошоците. Мерката е достапна преку Министерството за економија како поврат на трошокот направен за инвестиција за фирми во доминантна сопственост на жени. Истата е достапна во максимален износ од 60% од инвестицијата, но не повеќе од 150.000 денари (околу 2.500 евра) по инвестиција. Ваквата поддршка е многу корисна, но из-

¹⁸ Биро за регионален развој на Полошкиот регион, Програма за развој на Полошкиот регион 2015 - 2019 година

носот на финансиски средства е мал, додека вкупниот износ кој е достапен за вакво финансирање е исто така мошне ограничен. Има три типа на бизниси кои не се применливи тука: трговија, земјоделство и здравство. За жал висината на трошокот кој се надоместува е прилично низок и воопшто достапните средства на годишно ниво се многу мали.

Дополнително, фондот се исплаќа по направената инвестиција и административните процедури се обременувачки од аспект на жените. Постојат одредени ограничувања во однос на намената, и тоа не се дозволени трошоци како: набавка на потрошен материјал и возила, курсни разлики и сл., или, пак, сектори како: трговија, примарно земјоделство и сл. Поддршката се нуди за секторот на производство и индустрија освен примарното земјоделско производство и исто така за секторот услуги кои не ги опфаќа областите: образование, наука, туризам, здравство, адвокатура, нотаријат, извршители, стечајни управници, проценители и др.

Од Секторот ни беше кажано дека нема доволна комуникација со невладиниот сектор, фондациите кои ги поддржуваат жените претприемачи, и генерално другите актери на ова поле, работат директно со жените претприемачи. Тие се сретнуваат со невладините организации само во текот на обуки на кои се поканети да учествуваат.

Во табелата наведена подолу се прикажани податоци од годишните извештаи¹⁹ на Министерството за економија. Оваа информација секоја година се доставува до Министерството за труд и социјална политика и треба да докаже дека родовата еднаквост била земена предвид во сите сектори и во програмата за субвенционирање на трошоците на жените претприемачи. Податоците го потврдуваат фактот дека, иако има зголемување на бројот на примени апликации, бројот на одобрени апликации и понатаму е на многу ниско ниво и истиот се има намалено во 2018 година.

Ова е добра информација за Министерството за економија дека треба да се преземе поинаков пристап и на апликантите да им се обезбеди поголема поддршка. Исто така, само две од жените претприемачи кои беа интервјуирани беа запознаени со поддршката која би можеле да ја добијат. Ова е јасен показател дека треба да се изготви комуникациска стратегија и да се воведат инфосесии за постапките и процедурите за аплицирање пред да бидат објавени јавните повици.

Табела 3:

Преглед на одобрени апликации и средства од Мерката за поддршка на женско претприемништво

ГОДИНА	2014	2017	2018
Доставени апликации	38	36	46
Одобрени апликации	13	18	16
Финансирање на годишна основа (во мкд)	1.400.000	2.000.000	2.000.000
Средства доделени за поддршка на одобрените апликации	/	1.999.999	2.000.000

¹⁹ Годишен извештај на Министерството за труд и социјална политика за родовата еднаквост, за годините 2014, 2017 и 2018.

Од друга страна, кога разговаравме со жените претприемачи, тие обично велат дека ваквиот тип на поддршка има голема вредност, но е мал во финансиска смисла т.е. вкупниот број на финансиски средства на располагање е мошне ограничен, И покрај тоа, документацијата која се бара, според мислењето на жените, претставува огромна административна пречка. Дополнително на ова, жените прво треба да инвестираат свои пари, па потоа евентуално да им бидат надоместени трошоците, па поради тоа ваквата поддршка не е популарна. Жените многу често посочуваа дека ако поддршката биде дадена однапред, тие ќе бидат многу поподготвени да инвестираат во своја компанија.

Активни мерки на пазарот на трудот обезбедени преку Министерството за труд и социјална политика и Агенцијата за вработување

Повеќе од 10 години, УНДП е партнер на Министерството за труд и социјална политика, на Агенцијата за вработување и на другите министерства и државни институции во развојот и имплементацијата на разни активни мерки на пазарот на труд, како што се самовработување, поддршка за развој на малите и средни претпријатија и поддршка за стартап бизниси со цел полесен преод од невработеност кон вработеност. Еднаквите можности се земено предвид во оперативната стратегија и се усогласени со релевантното законодавство, при што се очекува дека 30% од учесниците се млади до 29 годишна возраст. Откако оперативните планови ќе бидат одобрени од Владата, информациите ќе се споделат преку медиумите и на состаноците организирани на ниво на регионални агенции за вработување.

Втората најпопуларна мерка е субвенционирање на вработувањето. Целна група се долгорочно невработени лица или оние кои подолг временски период се соочуваат со проблеми за влез на пазарот на трудот. Станува збор за директна поддршка која доведува до зголемување на можностите за вработување со оглед на тоа што кандидатите треба да бидат избрани од базата на податоци на Агенцијата за вработување. Корисници тука се микро, малите и средни претпријатија и невладини организации или социјални компании кои имаат економски активности. Се овозможуваат вкупно 19.000 денари со што се покрива месечната плата на вработеното лице, и дополнителни 1.000 денари за покривање на трошоците за подготвителниот период. Овие субвенции се наменети за компании кои ќе вработат лица од целната група за период од 3, 6 или 12 месеци.

Активните мерки за вработување се сметаат за мошне успешна програма, па така во периодот од 2007 година досега, само за мерката 1 – поддршка за самовработување, основницата за финансирање се зголеми од 3.000 евра за секој новоотворен бизнис, на 4.000 до 5.000 евра во 2017 година. Главни цели на овие мерки се социјална инклузија на ранливите групи на пазарите за вработување, намалување на стапките на невработеност, зголемување на вработеноста кај долгорочно невработените лица и поддршка на конкурентивните економии. Според тимот од УНДП кој е задолжен за имплементација на програмата, Агенцијата промовира еднакви можности за сите невработени лица кои се заинтересирани да започнат свој бизнис и потоа истиот да го прошират. Проектот го мери успехот на секоја од мерките во Оперативниот план и тие имаат податоци расчленети според родова припадност.

Табела 4: Преглед на апликации за активните мерки за самовработување

Број на апликанти за мерката 1.1 – самовработување на национално ниво, 2015- 2018 година							
По години				% жени апликанти			
2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
2450	2623	2621	2158	34%	39%	39%	37%

Број на апликанти за мерката 1.1 – самовработување на ниво на Полошки регион 2015- 2018 година							
По години				% жени апликанти			
2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
301	471	269	534	26%	31%	29%	26%

Во периодот 2015 – 2018 година, учеството на апликантите од Полошкиот регион во програмата се движи околу 25% проценти за време на целиот период. Истиот е малку зголемен во 2016 година на 31%, но потоа повторно паѓа на 29% и 26% во последните две години.

Табела 5: Број на правни лица кои секоја година се формирани од жени

По години				% жени апликанти			
2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
127	176	225	186	18%	38%	29%	26%

Бројот на нови лица кои беа регистрирани во периодот 2015- 2018 година²⁰ е одраз на состојбата на терен. Повеќето од новите бизниси во сопственост на жени беа формирани во 2016 година (38%), а следната година нивното учество се намали.

Според проектниот тим, околу 67% од бизнисите кои беа формирани од 2007 година наваму сè уште се активни. Треба да се потенцира дека новоформираниите бизниси имаат обврска да бидат активни две години затоа што се доделува грант за самовработување.

Иако овие мерки им даваат еднакви можности на мажите и на жените, тие не се изготвени исклучиво со цел да ги поддржуваат жените претприемачи. Тука би можеле да дебатираме дали е потребно да постојат програми кои се исклучиво наменети за жените. Со оглед на фактот дека мажите и понатаму доминираат на пазарот на трудот, а жените се соочуваат со многу други предизвици (пристап до информации, пристап до финансиски средства и страв од ризици), УНДП и партнерските институции од Владата треба да размислат за механизми со кои би се дошло до жените и би им се овозможило да го искористат својот потенцијал. Со оваа мерка, неформалните бизниси имаат можност да се регистрираат и да почнат да работат согласно законот.

²⁰ Извор: UNDP, Project: Creating Job Opportunities for ALL

Поддршка за женското претприемништво преку Агенцијата за поддршка на претприемништвото на Република Северна Македонија

Оваа државна агенција е задолжена за овозможување поволно економско опкружување и законска рамка за имплементација и координација на државната и донаторска поддршка за микро, мали и средни претпријатија и за имплементација на мерки и активности за поддршка на претприемништвото. Од 2015 година досега, Агенцијата имплементира Програма за поддршка на женското претприемништво. Со вкупен буџет од околу 4 милиони денари, 200 до 300 илјади денари се предвидени за јавни повици за консултантски услуги кои овозможуваат разни видови обуки со кои се зголемува конкурентноста на бизнисот.

Пакетите обуки вклучуваат: изготвување бизнис планови, маркетинг планови, SWOT анализи, анализи на пазарот, изготвување и читање финансиски извештаи, процедури за имплементација на разни стандарди (ISO, HALAL и сл.). Со цел да ги поттикне жените кои се нови во бизнисот, пакетот за обуки вклучува мотивациски сесии на кои успешните жени претприемачи ги споделуваат своите искуства. Почнувајќи од 2018 година, Агенцијата е обврзана од Министерството за труд и социјална политика да вклучи 30 до 35% жени во нивната програма за ваучер-систем. Со оваа програма, Агенцијата врши кофинансирање на советодавни услуги за претприемачите, така што финансира 50% од нивното барање за финансирање, во максимален износ до 750 евра. Претприемачите можат да аплицираат за разни видови советодавни услуги: бизнис анализи, пазарни анализи, информатички вештини, примена на стандарди и сл.

За да се зголеми поддршката за жените претприемачи, официјалните лица на Агенцијата посочија дека финансирањето од државата мора, исто така, да се зголеми. За да може изнајдат соодветни решенија за предизвиците со кои се соочуваат жените претприемачи, треба да се размислува за обуки на вработените, како што посочија претставници од Агенцијата.

Пристап до финансирање на иновации и технолошки развој преку Фондот за иновации и технолошки развој

Фондот е воспоставен за промовирање и унапредување на иновациите, подобар пристап до финансии за иновации, овозможување на средина и инфраструктура за иновации и технолошки развој, и за креирање партнерства. Целна група на Фондот се микро, средни и мали претпријатија. Жените претприемачи не се споменати како конкретна целна група. Фондот ги имплементира целите од програмите со користење на следниве инструменти: грантови за кофинансирање на стартап, спин или трговски друштва и иновации, грантови за кофинансирање на технолошки проширувања, грантови за кофинансирање на основање, функционирање и инвестиции во бизнис-технолошки акцелератори, акционерско учество и мезанин инвестиции, како и техничка поддршка. Повеќето од средствата се обезбедени од државата и од заеми кои на државата се одобрени од Светската банка.

Базата за финансирање за поддршка на стартап компании сè повеќе се зголемува и веќе е препознаено од заедницата како тело кое ги поддржува иновациите и конкурентноста. За микропретпријатијата, Фондот обезбедува кофинансирање 30-70% од вкупното финансирање, вклучувајќи тука обуки и техничка поддршка. Притоа нема аплицирано ниту една од жените сопственички на микропретпријатија со кои разговаравме. Една од главните причини зошто жените претприемачи од Полошкиот регион не аплицираат за овој Фонд е што типовите на бизниси со кои жените управуваат не одговараат на барањата на програмата.

Пристап до други финансиски инструменти достапни за развој на женското претприемништво

Сите бизниси, а особено женските претпријатија, имаат потреба од обезбедување на финансиска поддршка која би требало да ја овозможи финансискиот пазар во земјава. Истражувањата покажуваат дека женските претпријатија во нивната почетна фаза на развој најчесто користат сопствени средства и заеми од семејството и пријателите, средства од донации и сл. за да имаат доволно основа за започнување и развој на бизнисот. Пристапот до финансиски средства и понатаму е главен предизвик за жените сопственички на микропретпријатија.

За повеќето претприемачи, пристапот до финансии значи колку е едноставно да се обезбеди заем од банка, но овој процес многу често бара поднесување на гаранција за заемот. Банките најчесто се воздржани да им одобрат необезбедени кредити на претприемачи, особено на оние без искуство. Ова е голем предизвик за сопствениците на микропретпријатијата. Банките го имаат ваквиот пристап поради интерната проценка на ризикот, а делумно и поради потребата да обезбедат дополнителен регулаторен капитал, што позајмувањето пари на мали и средни претпријатија го прави поскапо за банките отколку позајмување со хипотека. Има и уште некои други фактори кои придонесуваат кон перцепцијата дека аплицирањето за финансирање претставува предизвик:

1. Жените не се информирани за можностите за финансирање кои ги овозможуваат разни институции.
2. Заемите кои се достапни преку банките не се гледаат како можности поради процедурите за аплицирање и гаранциите кои се бараат. Голема пречка за жените претприемачи е давањето гаранција или неможност да се плаќаат каматните стапки.
3. Клучен проблем е наоѓањето доволно стартап (почетен) капитал.
4. Голем процент на жени претприемачи мора да се потпираат на свои извори.

Во Република Северна Македонија има 17 главни банки од кои три најголеми се Комерцијална банка, Стопанска банка Скопје и НЛБ Банка, кои заедно контролираат 58% од банкарскиот сектор.²¹ Банкарскиот сектор се смета дека е стабилен. На микропретпријатијата им се на располагање разни заеми, но жените претприемачи ретко аплицираат за ваквиот тип на финансирање. Финансиските инструменти кои ги овозможуваат банките, генерално, се заеми т.е. кредити за мали и средни претпријатија и тие можат да ги користат заемите/ кредитите ако имаат депозити.

Тука се, исто така, и можностите од финансиските небанкарски организации за микрофинансирање кои можат да ги искористат жените претприемачи во државата за развој на својот бизнис. Штедилницата „Можности“ од Скопје е една таква финансиска институција која ги опслужува микро, малите и средни претпријатија од секторите трговија, услуги и производство, како и физички лица, и таа нуди финансиски производи и услуги, кредитирање и штедење. Тие, исто така, нудат земјоделски заеми, бизнис заеми, потрошувачки заеми, заеми за домување и заеми за мали и средни претпријатија.

Штедилницата „ФУЛМ“ ги нуди следниве заеми/ кредити за претприемачите: студенти за студенти, WT заем, нова кредитна програма, рамковен револвинг кредит, заем врз основа на залог (депозит, странска валута и проценка на злато), заем врз основа на залог на злато (рати), заем за вработени лица со/ без дополнителни примања,

²¹ Студија за предизвиците кои го попречуваат развојот на микро, малите и средни претпријатија во Република Македонија, извештај на Шведскиот институт и Британскиот совет

заем за невработени лица со дополнителни лични примања, заеми за студенти, пензија за пензионери, годишна кредитна програма ДСА, дополнителен кредит, кредит за земјоделци, заеми за членарина. Оваа штедилница првенствено работи со заеми за физички лица – членови на организацијата кои, исто така, се депоненти на унијата.

„ХОРИЗОНТИ“ овозможува одржлив и постојан пристап до финансиски услуги за економски активното население со ниски примања во Република Северна Македонија, во прв ред жени микро претприемачи, припадници на социјално исклучени и маргинализирани групи, со цел поддршка и развој на малите бизниси, отворање нови работни места и подобрување на квалитетот на животот. Микрокредитирањето кое го овозможува „Хоризонти“ се заеми за микробизниси: стандарден кредит, премиум кредит и инвестициски заем, а овозможуваат и заеми за земјоделството: агрозаем, агропремиум кредит, агропремиум флекс, агроинвест заем и агроинвест флекс.

Македонската фондација за развој на претпријатијата (МФРП) работи на развој на достапни финансиски услуги и на подобрување на капацитетот за развој на законски финансиски институции и бизниси. Фондацијата нуди кредити, капитални инвестиции, градење на капацитети за финансиски услуги, студиски посети и обуки, застапување за развој на финансиски услуги.

Европска банка за обнова и развој

<http://www.ebrd.com/work-with-us/advice-for-small-businesses/fyr-macedonia.html>

ЕБРД има инвестирано во македонската економија од 1993 година. Европската банка за обнова и развој работи преку партнери, кога се работи за помали компании, и овозможува мрежа од консултанти и советници кои се достапни по основ на кофинансирање. Пристапот до финансирање за мали и средни претпријатија се смета дека претставува предизвик. Во насока на намалување на овој предизвик, ЕБРД им овозможува заеми на четири банки во државата: Шпаркасе банка, Охридска банка, Комерцијална банка и НЛБ банка. Овие заеми се обезбедени преку Програмата за поддршка на конкурентноста на малите и средни претпријатија во земјите од Западен Балкан која, со поддршка од Европската Унија, овозможува среднорочно и долгорочно финансирање за малите и средни претпријатија и им помага да се усогласат со стандардите и барањата на ЕУ. Од пред две години, ЕБРД има и посебна програма за кредити наменети за компании чии сопственици се жени.

Сервиси и услуги достапни преку коморите и бизнис асоцијации

Стопанска комора на Македонија

[http://www.mchamber.org.mk/\(S\(2omwul45hdcqxyft55dybb55\)\)/default.aspx?Ild=2](http://www.mchamber.org.mk/(S(2omwul45hdcqxyft55dybb55))/default.aspx?Ild=2)

Стопанската комора на Македонија е доброволна бизнис и професионална асоцијација која организира бројни конференции, настани и презентации со цел збогатување, поддршка и изразување на интересите на своите членки. Таа, исто така, претставува и платформа за вмрежување на нејзините членки. Во 2012 година, Комората имаше околу 15.000 членки. Таа издава и АТА-карнет документ кој им овозможува на компаниите да земат примероци од своите производи и привремено да ги изнесат во странство за презентирање пред потенцијалните купувачи, или да бидат изложени на

саеми и изложби. Во вакви случаи она што ви е потребно е едноставен транзит преку државните граници, без царински и други давачки како и без посебни гаранции – сето тоа е овозможено со АТА-карнет документот. Овој документ, исто така, ги има и следниве предности:

- Поедноставување на царинската постапка со користење на една единствена исправа за сите царински трансакции (привремен извоз, транзит, привремен увоз, повторен извоз и повторен увоз).
- Плаќањето царини и други давачки, даноци или положување депозит, што е вообичаено кај привремениот увоз во поедини земји, станува непотребно.
- Важењето на АТА-карнетот до една година овозможува негово повеќекратно користење за привремен увоз во една или повеќе земји-членки на АТА синцирот.
- За царинарницата АТА-карнетот значи помалку администрација и сигурност дека ќе ги наплати увозните давачки, доколку не дојде до повторен извоз.

Друга земја во која, исто така, се користи АТА-карнет е Албанија, и тоа преку Сојузот на стопански комори и индустрија на Албанија, што дава уште една можност за прекугранична економска соработка, а која исто така можат да ја користат микропредпријатијата кои се во сопственост на жени.

Сојуз на стопански комори

<http://www.chamber.mk/en/>

Сојузот на стопански комори е централна организација која на едно место обединува 29 секторски комори и има околу 1.000 членки. Таа врши вмрежување и лобирање, и овозможува сертифицирање на документи и верификација, кои можат да бидат важни елементи во олеснувањето на трговијата со странство, кога други држави во странство ќе побараат одредена документација. Инаку, сертифицирана документација треба да има апостил печат и да биде потврдена од амбасадата на земјата во која се наоѓа целната компанија, согласно Конвенцијата од Хаг за апостил од 1961 година.

Стопанска комора на Северозападна Македонија (ОЕВМП)

<http://oevmp.org>

Стопанската комора на Северозападна Македонија е основана во Тетово во 2005 година, но поради близината на јавните институции седиштето се наоѓа во Скопје и има околу 1.800 членки. Во последнава деценија оваа Стопанска комора организираше бројни работилници, тркалезни маси, посреднички деловни средби со странски партнери, што резултираше со 50 партнерства за соработка. Комората, исто така, има имплементирано разни проекти кои првенствено се финансираат со средства од ЕУ, а како поддршка на бизнисот кој тие го претставуваат. Некои од главните проекти кои беа имплементирани се Заштита на брендovите на производи од прекуграничната соработка кој придонесе кон зголемување на конкурентноста преку промовирање и заштита на трговски марки; проектот за Зајакнување на младите и овозможување вработување кој промовираше партнерства помеѓу разни локални владини агенции, образовни институции, младински организации и приватниот сектор; проектот Дијаспората инвестира кој беше поддржан од УСАИД за проширување на малите бизниси и ГИЗ РЕД наменет за информирање и поттикнување на дијаспората за инвестирање во Полошкиот регион.

Бизнис конфедерација на Македонија

<https://bcm.mk/en/bcm/>

Бизнис конфедерацијата на Македонија е основана во 2001 година и има три канцеларии низ целата држава. Нејзина мисија е да ја направи Македонија да биде повеќе *бизнис френдли* земја. Таа делува повеќе како лоби група отколку како агенција за директна поддршка и редовно ги следи, и е во потрага по начини за подобрување на бизнис климата.

РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

З а потребите на ова истражување интервјуирани беа две групи на жени претприемачи: сопственички на микропретпријатија во период од 3, 5 и 8 години; и потенцијални стартап бизниси. За секоја од групите беа изготвени протоколи за комуникација кои им претходеа на интервјуата. Интервјуирани беа 40 бизнис жени кои се сопственички на бизниси во период од 3, 5 и 8 години од урбаните и руралните подрачја на Полошкиот регион. Ова се резултатите од дискусиите:

- Само две од 40 жени претприемачи знаеја кои институции на ниво на локална самоуправа се задолжени за давање поддршка на жените претприемачи. При тоа, мора да се потенцира дека и двете се во бизнис водите повеќе од 7 години, го имаат проширено својот бизнис и имаат учествувало во разни програми за градење на капацитетите и програми за размена со меѓународните донатори.
- Ниту една од жените претприемачи со кои беше разговарано не беа запознаени со политики кои гарантираат еднакви можности за мажите и жените, ниту со важноста на заштитните механизми кои тие би можеле да ги искористат.
- Повеќето од жените претприемачи беа запознаени само со мерката за самовработување, со оглед на тоа дека го започнале својот бизнис со грантови до 3.000 евра. Само една од овие жени посочи дека користеле субвенции за вработување за нови вработени лица и субвенции од Министерството за економија за покривање на нивните оперативни расходи.
- Информациите за активни мерки за вработување ги добиле од пријатели, членови на семејството, а само една од нив посочи дека за овие информации дознала од медиумите.
- Сите бизниси се регистрирани. Повеќето од нив биле регистрирани откако добиле грантови од Агенцијата за вработување или од проектот на УСАИД за поддршка на малите и средни претпријатија. Мерката за самовработување се смета како шанса за регистрирање на бизнисите кои првенствено се базирани во домашни услови.
- Само две од жените претприемачи со кои беше разговарано имале разни типови на обуки кои придонеле кон подобрување на вештините за менаџирање и лидерство. Другите изјавија дека единствените обуки на кои учествувале биле оние организирани од проекти на УНДП и УСАИД.
- Само две од жените претприемачи укажаа дека постојано инвестираат во подобрување на своите капацитети. Останатите тоа го прават поретко или не се информирани.
- Најголеми потреби од обуки се следниве: менаџирање, деловно планирање, управување со финансии и маркетинг.
- Повеќето од жените претприемачи преферираат обуки, кои ги гледаат како собир и можност за вмрежување и промовирање на нивниот бизнис. Само три од сите жените претприемачи преферираат менторирање за кое велат дека им заштедува време.

- Ниту една од жените претприемачи не се членки на која било мрежа на бизнис жени.
- Немањето информации за можности за финансирање е причина за песимизам, па дури и за страв во водењето бизнис.
- Немањето финансирање/ типот на бизнисот со кој управуваат не е допустлив за финансирање се причините зошто не се планираат евентуални извозни активности. Учеството на саеми го практикуваат само две од жените претприемачи.

Наоди од интервјуата со потенцијални стартап бизниси на жени

Интервјуирани беа 30 сопственички на потенцијални стартап бизниси. Групата беше од мешан состав – рурални и урбани подрачја во Полошкиот регион. Сопствениците на стартап бизнисите со кои разговаравме ги искажаа следниве мислења:

- Мотивација кај сите нив за почнување со бизнис била економска независност од семејството или од сопругот.
- Само еден од овие стартап бизниси е во ИТ секторот, додека сите други се услужно ориентирани: козметика, фризери, шиене, ресторан за здрава храна.
- Повеќето од бизнисите се во рана фаза на развој, сè уште не се регистрирани, но веќе работат неформално на пазарот или се на идеја да почнат со бизнис.
- Само двајца од сопствениците на стартап бизнисите беа информирани за поддршката која се овозможува со владините мерки. Другите беа во процес на учење на кој начин да го зголемат финансирањето на својот бизнис.
- Најголеми потреби од обука се обуки за теми како бизнис менаџмент, маркетинг и пристап до финансии.
- Обуките се метод кој најчесто се преферира и тие се сметаат како најсоодветен метод за учење.

ГЛАВНИ ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Оваа студија ги содржи следниве заклучоци, препораки, мерки и резултати:

Заклучок	Препорака	Мерки	Резултати
<p>1. Потенцијалите за зголемено финансирање достапни преку капацитетите на локалната бизнис заедница и дијаспората не се препознаени, па поради тоа не постои никаква поддршка за жените претприемачи на локално ниво.</p>	<p>Зајакнување на капацитетите на локалната самоуправа за поголема поддршка на жените претприемачи во идентификувањето и достапноста до изворите на финансии.</p> <p>Подобрување на соработката помеѓу локалните и централните власти во идентификувањето на бизнис заедницата во земјата и во дијаспората кои имаат потенцијал да овозможат значителна поддршка за идните жени претприемачи во Полошкиот регион.</p> <p>Државата би требало да стимулира нови алтернативни можности за финансирање кои се применливи на жени претприемачи во руралните подрачја.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Реализација на обуки за локалните самоуправи за нестандартни можности за финансирање, мапирање на сигурни донатори и жени претприемачи во руралните и урбаните подрачја. • Спроведување истражување со цел идентификување на бизнис заедницата и на дијаспората со силен потенцијал да овозможат значителна поддршка за идните жени претприемачи во Полошкиот регион. • Мапирање/ идентификување на жените заинтересирани за стартап бизниси. • Поддршка на процесот на воспоставување комуникација помеѓу заинтересираниите жени претприемачи и потенцијални жени соработници. • Поддршка на процесот на развивање заеднички бизнис план. 	<p>Жените претприемачи во Полошкиот регион ќе бидат финансиски поддржани од локалната бизнис заедница и дијаспора.</p>

Заклучок	Препорака	Мерки	Резултати
<p>2. Повеќето од микро прет-приемачите ги регистрирале своите бизниси преку мерката за самовработување. Сепак, повеќето од жените претприемачи кои беа интервјуирани посочија дека тие дознале за мерката преку своите пријатели и членови на семејството.</p>	<p>Државните институции задолжени за вработување треба да ја зголемат својата проактивност во промовирањето на соодветни мерки за вработување.</p> <p>Зајакнување на улогата на локалните канцеларии на Агенцијата за вработување преку подобро промовирање на можностите за жените претприемачи.</p> <p>Подобрување на соработката помеѓу државата и локалните, и национални невладини организации во областа на вработувањето и еманципирањето на жените.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Мапирање на достапните невладини организации кои имаат силни капацитети во областа на вработување и еманципирање на жените. • Воспоставување долгорочно стратешко партнерство со невладините организации. • Заеднички процес на развивање Национална комуникациска стратегија за вработување, со силен акцент на женското претприемништво. • Делегирање на конкретни задачи и надлежности поврзани со комуникација/ промовирање на единиците на локална самоуправа и на невладини организации. • Поголемо вклучување на локалните канцеларии на Агенцијата за вработување со цел таргетирано промовирање на можностите за самовработување. 	<p>Жените да бидат добро информирани за бизнис можностите и развој на женското претприемништво.</p>
<p>3. Актуелниот национален механизам за женско претприемништво не содржи соодветен систем за мониторинг и евалуација преку кој би се мерела ефикасноста на политиките, програмите и мерките.</p>	<p>Воспоставување системи за мониторинг и евалуација за женско претприемништво, како и постојано и систематско следење на податоците.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Развој на механизам за мониторинг и евалуација за женско претприемништво. • Годишен преглед на извештаите и на достапните податоци. • Прилагодување на политиките и програмите согласно препораките произлезени од анализирањето на достапните податоци. 	<p>Воспоставен механизам за мониторинг и евалуација за женското претприемништво.</p>

Заклучок	Препорака	Мерки	Резултати
<p>4. Прашањето за сопственост врз земјиште или друг имот и понатаму се смета за голем предизвик за жените како во руралните, така и во урбаните подрачја.</p>	<p>Овозможувачка средина за жените за реализација на своите права во областа на сопственоста со цел полесен пристап до кредити, заеми и други финансиски инструменти за основање и поддршка на бизнисот.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Промени во политиките со акцент на правата поврзани со поседување имот. • Да се обезбеди подеднаква т.е. заедничка сопственост помеѓу двата партнера, што формално ќе биде видливо и во имотниот лист. • Организирање обуки за нотарите со цел идентификување на целокупниот список на сопственици на имотот кој се користи за разни цели (продажба, подарок, изнајмување, заем и сл.). • Обуки за градење на капацитетите на нотарите. • Обуки за градење на капацитетите на жените претприемачи. 	<p>Жените да бидат наведени во имотните листови, со еднакви права во процесите на одлучување околу сопственички и имотни прашања.</p>
<p>5. Поради приредбата на својот бизнис или немање капацитети за зголемување на своето производство, повеќето од жените сопственички на микропретпријатија кои беа интервјуирани не го препознаваат потенцијалот на прекуграничната соработка, ниту има иницијативи пошироко од едностраната размена на искуства.</p>	<p>Зголемување на базата за финансирање за поддршка на женското претприемништво во прекуграничните подрачја: грантови шеми, инвестиции во градење на капацитетите и создавање одржливи мрежи на жени во бизнисот.</p> <p>Честите средби помеѓу бизнисите и нивно вмрежување можат да помогнат во развојот на идеи и иницијативи за прекуграничната економска соработка.</p> <p>Користењето на АТА-карнет како можност или други начини за слободна размена на стоки и услуги е уште еден начин за извоз/увоз на производи во прекуграничниот регион без поголеми царински оптоварувања.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Можностите за соработка треба дополнително да се истражат преку анализирање на грантовите шеми. • Градење на капацитетите на жените претприемачи за создавање одржливи мрежи на жени во бизнисот • Воспоставување мрежа од жени претприемачи во прекуграничното подрачје, како водечка сила во економскиот развој на прекуграничниот регион и лобирање до владите за подобрување на условите за бизнис. 	<p>Прекуграничната соработка и расположливите фондови за нејзино ставање во функција како и воспоставени царински и даночни олеснувања за слобона размена на стоки и услуги за жените сопственички на микропретпријатија.</p>

Заклучок	Препорака	Мерки	Резултати
<p>6. Жените се соочуваат со предизвици во сите фази од развојот на нивниот бизнис. Препознаено е немањето капацитети за бизнис можности и менаџирање на бизниси кај жените претприемачи.</p>	<p>Силно се препорачуваат посебно прилагодени активности за градење на капацитетите.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Обуки за градење на капацитетите за управување со финансии, развој на маркетиншки стратегии, брендирање на производи, пристап до нови пазари и продажба итн. • Обуки за компјутерска и интернет писменост на жените за да се овозможи подготвување на електронски апликации и користење на разни програми кои можат да го подобрат нивното менаџирање или промовирање на нивниот бизнис. • Обуки за градење на капацитети за жени со ниско ниво на вештини и образование за деловни можности. 	<p>Жените да бидат поконкурентни на пазарот на труд и во управувањето со бизнисот.</p>

ПРЕГЛЕД НА МЕРКИ И ПОЛИТИКИ ЗА ДОЛГОРОЧЕН И ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ НА МИКРОПРЕТПРИЈАТИЈА ВО СОПСТВЕНОСТ НА ЖЕНИ

Во овој дел е даден преглед на препораки и мерки, како и другите механизми за поддршка кои ќе можат да ја унапредат состојбата со женското претприемништво во нашата земја:

- Она што е потребно во овој сектор е **поголема популаризација на достапните мерки како и посебно прилагоден пристап кон разни потсектори** во кои жените се веќе активни, но исто така и во потсектори во кои жените сè уште не се многу активни, а би можеле да бидат, притоа обезбедувајќи индивидуален пристап и охрабрување за започнување со бизнис, како и конкретна поддршка за надминување на сите пречки карактеристични за првите критични години од бизнисот, поддршка и помош во пристап до пазари и продажби, изнаоѓање решение за искористување на достапните финансиски инструменти, изнаоѓање начин за жените да го надминат најголемиот проблем – сопственичките права и овозможување на алтернативни гаранции за да се искористат достапните средства од банките или други финансиски инструменти.
- **Повеќе грант-шеми и повисока алокација на ресурси достапни за финансиска поддршка на микропретпријатија во сопственост на жените.** Освен сопствени средства, средства од семејството и пријателите, новите претпријатија треба да бидат обучени за користење и на алтернативни извори на финансирање: заеми со поволни каматни стапки, субвенции, рурални/ урбани програми, ИПАРД фондови и сл. Постоечките мерки се добра основа, но за да се постигнат сигурни резултати би требало да ги зголемат достапните фондови и средства. Националните и/ или локалните институции, исто така, би можеле да размислат за воспоставување на **гарантен механизам или гарантен фонд** за целната група кој би овозможил полесен пристап до гаранции за надворешно финансирање во руралните подрачја во недостиг на имот и сопственост на свое име. Гарантниот фонд би обезбедил дополнително финансирање на комерцијалните банки, овозможувајќи на банката да го зголеми своето кредитирање преку покривање на дел од ризикот од такви заеми за претпријатијата во сопственост на жени. Така, државата ќе учествува во дел од ризикот кој го преземаат женските претприемачи за да им овозможи да го зголеми обемот на кредитот, да дојдат до нови клиенти и да влезат во нови пазарни сегменти.
- Дел од финансиската поддршка може да биде наменета за индивидуални потреби на жените сопственички на микропретпријатија, но конкретен приоритет може да се стави на **заеднички инвестиции, кооперативи и социјални претприемништва** – како што се заеднички вложувања за набавка и складирање на

суровини или продажба на (полуготови) производи (на пример: основање на заеднички центар за набавка и дистрибуција, заеднички магацин, заеднички канцелариски простор или продавница за да може одреден број на производители да ги изложуваат и продаваат своите производи). Друг вид на **финансиска поддршка за инвестиции во трговија и услуги би можел да стане достапен за конкретни цели наменети за дополнително инвестирање во раст и развој** – за набавка на суровини, опрема и сл., додека традиционалните активности, како што се занаетчиството и шиењето, бараат инвестиции во нови технологии, на пример во софтвер и опрема за дизајнирање на нови производи.

- Од аспект на техничка поддршка, потребен е **прецизен пристап во утврдувањето на точните потреби од консултантски услуги** поединечно за секое претпријатие во сопственост. Сепак, за повеќето од нив ова би подразбирало напредни вештини на бизнис менаџирање (на пример: сметководствени и правни прашања, управување со вработените, обука за меки вештини како што се преговарање, комуникациски вештини, вештини на продажба, деловна соработка, професионализација на услугите, итн.). Техничката поддршка, исто така, би можела да опфати обуки и консултации за намалување на трошоците на производство и заштеди во процесот на производство, како и други видови на техничка и технолошка обука за подобрување на работењето во секторот (стандарди, нови производи, брендирање, итн.).
- Од аспект на даноци и режими за плаќање, неопходно е да се направи **детална анализа на влијанието кое го имаат даночните регулативи врз микропретпријатијата**. Таа би требало да констатира дали би било посоодветно да има поразличен даночен третман во споредба со поголемите компании, како и дополнителна едукација за примена на даноците во руралните подрачја (на пример: дополнителната едукација за целосно електронско плаќање на даноците би ги намалило трошоците за претприемачките во овие рурални подрачја и тие нема да мора да одат до градовите каде се наоѓаат институциите и другите комерцијални услуги од административен карактер). Исто така, воведување и на пропорционални механизми во казнената политика чија цел би било менување или намалување на високите казни во разни области од бизнисот.
- **Промовирање на интегриран пристап во развојот на микропретпријатија во сопственост на жени**, на пример промовирање и поддршка на земјоделски туризам за млади и за жени со кој производитите од земјоделската активност би можеле да се поврзат со туристички дестинации, како и угостителски можности во руралните подрачја (на пример: промовирање на „зелени“ хотели во Полошкиот плански регион со користење на органска храна обезбедена од млади и од жени од целните региони, или уште еден пример би бил промовирање на археолошки туризам во подрачјето на Елбасан кое се карактеризира со бројни археолошки локалитети, и ова би можело да биде надополнето со бројни услуги од локално потекло – кулинарски специјалитети, места за одмор, локални сувенири, итн.).

МОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА ПРЕКУГРАНИЧНО ТРГУВАЊЕ И СОРАБОТКА ПОМЕГУ МИКРОПРЕТПРИЈАТИЈАТА ВО СОПСТВЕНОСТ НА ЖЕНИ

Женското претприемништво е на слично ниво на развој во целниот прекуграничен регион, како и регионите Полог и Елбасан кои се посебно специфично вклучени во проектот. Со години овие региони иако погусто населени, се соочуваат со негативни демографски трендови поради миграцијата на жителите кон главните градови или во други земји. Сепак, двата региони имаат постојан пораст на населението и успеваат да го надминат овој тренд на миграции и да останат живи региони со доста млади луѓе заинтересирани за бизнис, за обезбедување на својата егзистенција и сл. Живоста на двата региони со по околу 260.000-300.000 жители им овозможува да развиваат идеи за бизнис на исплатлива основа како во самиот регион, така и прекугранично.

Можностите за соработка се големи, но анализата и евалуацијата на прекуграничниот регион покажува отсуство на контакти помеѓу регионите, луѓето и бизнисите и недоволно иницијативи за соработка. Со оглед на тоа и самиот проект работи на воспоставување контакти и градење мрежи помеѓу двете страни на границата. Она што е многу важно е да се создаде многу посилно чувство за заеднички регионален пазар и можности за размена на стоки и услуги.

Стимулирањето на партнерства на жените во прекуграничната област, размената на информации дава позитивен импулс кон одредена економска соработка меѓу бизнисите во сопственост на жени. Сепак, концентрацијата на жените во секторите со ниска продуктивност и висока стапка на неформалност, како што се земјоделието, ракотворбите, текстилот, производството на храна и сл. создава одредени бариери. Имено, секторите во кои се најчесто вклучени жените не се високо конкуритивни и конкуретни, ниту се извознички ориентирани. Како и да е, услови за соработка има и тоа во голем дел на заеднички иницијативи за услуги во туризмот, поврзување во угостителството со понуда на храна и услуги за деца, организација на заеднички тури во регионот, поврзување на женските бизниси во синцирот на снабдување со стоки и услуги од поголеми добавувачи од кои ќе можат заеднички поевтино да набавуваат, да разменуваат заедничка пракса, стоки и добра итн. и сите иницијативи од ваков вид имаат добри изгледи да се развиваат.

Со цел да се зголеми потенцијалот за ваква соработка, проектот ќе лобира и ќе се залага за нови и подобрени мерки на политиките во двете земји што ќе ја стимулираат зголемената економска трговија на страната на женското претприемништво меѓу двете земји или во прекуграничната област како ексклузивна опција. На пример,

женските претпријатија со седиште во прекуграничната област можат да бидат ослободени од одреден данок или ослободени од царина и можат слободно да се движат со своите акции во друга земја за да се обидат да ги продаваат своите производи. Женските претпријатија ќе бидат охрабрени да ги користат услугите на АТА Карнет, кои се обезбедуваат преку коморите за да можат извесни производи полесно да ги изнесат од земјата за саемски потреби, изложби, промоции итн.

Некои поспецифични препораки опфаќаат и:

- Отворање на пазарите за услуги помеѓу двете земји, како и зголемен пристап до банките за помалите и микрокомпаниии. Ова е многу чувствително прашање бидејќи обично кредитните ограничувања се построги за помалите отколку за големите компании. Имајќи го предвид фактот дека малите и средните претпријатија го сочинуваа најголемиот дел од извозните фирми, неопходно е проширување на шемите за извоз и финансирање за зголемување на извозот меѓу Северна Македонија и Албанија.
- Поедноставување на царинската документација и времето за пуштање на производот за извоз: Во двете земји сè уште постојат многу бирокуратски процедури кои влијаат врз растот на трошоците за извозната трансакција. Затоа, елиминирање на бариерите во царинските постапки ќе можат многу да придонесат за подобро прекугранично тргување и соработка. Намалување на тарифите за трговија во прекуграничниот регион можат исто да бидат многу корисни итн.
- Усогласување и прилагодување на извозните политики со политики насочени кон подобрување на продуктивноста и растот на технолошките капацитети на компаниите во производствените сектори. Промовирање на производи со додадена вредност во земјата и преработени земјоделски и БИО производи. Земјоделството и лесната индустрија имаат поголем потенцијал за генерирање на вработување и тие се добра основа за раст на извозот.
- Во прекуграничниот регион и помеѓу двете земји има сè уште многу неискористени можности за понатамошно надградување и модернизација на инфраструктурата, потоа за подобрување на бизнис и инвестициската средина. Исто така и за отстранување на многу административни бариери поврзани со работењето, даноците, казните, инспекциските контроли, царината итн.

Анекс 1 – Библиографија

- Закон за измена на Законот за еднакви можности на мажите и жените, Службен весник бр. 6/2012 од 13.1.2012
- Акциски план за вработување 2018 - 2020 година
- Годишни извештаи на Министерството за труд и социјална политика за родова еднаквост, за годините 2014, 2017, 2018
- Doing Business Report - Macedonia - Ease of doing business - source: World Bank: http://www.doingbusiness.org/en/data/exploreeconomies/macedonia-fyr#DB_dwcp
- Global Entrepreneurship Monitor (GEM), Global Report, 2016/17, <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2016-2017-global-report>
- <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/womenmen/>
- <http://www.ebrd.com/work-with-us/advice-for-small-businesses/fyr-macedonia.html>
- Закон за спречување и заштита од дискриминација, Службен весник, бр. 50 од 13.4.2010; Закон за работни односи, Службен весник, бр. 27 од 22. 2. 2013
- Општина Тетово, Стратегија за периодот 2017- 2021 година
- Национален план за родова еднаквост 2013 - 2016 година, ажуриран за периодот 2018- 2020 година
- Национален акциски план за родова еднаквост (2007 - 2012 година)
- Национална стратегија за вработување 2016 - 2020 година
- Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјална инклузија во РСМ (ревидирана за периодот 2010 - 2020 година)
- Национална стратегија за мали и средни претпријатија 2018 - 2023
- Национална стратегија за земјоделството и руралниот развој за периодот 2014- 2020 година, Скопје
- EU Instrument For Pre-Accession (IPA), Rural Development Programme, 2014-2020
- Програма за развој на Полошкиот плански регион 2015 - 2019 година
- Стратегија за развој на женското претприемништво 2019 - 2023 година
- Стратегија за родова еднаквост 2013 - 2020 година
- Стратегија за претприемачко учење на РСМ, 2014-2020 година
- Стратегија за родово одговорно буџетирање 2012-2015 година
- Study of the challenges that hinder MSME development in Nerth Macedonia, Country Report for the British Council and Swedish Institute
- Стопанска комора на Македонија - <http://www.mchamber.org.mk/>
- Сојуз на стопанските комори на Македонија - <http://www.chamber.mk/>
- Стопанска комора на Северозападна Македонија <http://oenvmp.org>
- Бизнес конфедерација на Македонија - <https://bcm.mk/>
- Жените и мажите во Северна Македонија, 2019, Државен завод за статистика
- Општи и регионални статистики - регионите во РСМ, Државен завод за статистика

Анекс 2 – Протокол за прибирање податоци

Студијата беше спроведена од двете страни на границата во периодот октомври – декември 2018 година и финализирана во јануари 2019 година. Целта беше анализа на постојните политики и мерки на национално и локално ниво за поддршка на жените сопственици на микропретпријатија, или кои претставуваат пречка, како и:

- Колку се ефективни овие мерки – како за стартап бизнисите, така и за жените сопственички на бизниси во период од 3, 5 и 8 години.
- Соодветноста на постојната законска рамка, искористување на постојните мерки, главните пречки и информации, мерки кои недостасуваат и сл.
- Дали овие мерки одговараат на потребите на жените и што би можело да се направи со цел жените во бизнисот да ја добијат потребната поддршка, излезни решенија и препораки, и мислења за долгорочен развој на женското претприемништво во прекуграничниот регион.
- Стратегиите на општините и регионалните институции за поддршка на бизнисот во Полошкиот регион во прекуграничниот регион, како и на национално ниво.

Во истражувањето беше применувана квалитативна анализа како и неколку други методи на истражување:

- Деск-анализа на политиките и мерките кои ги подржуваат жените сопственички на микропретпријатија во секоја земја.
- Средби со клучните државни институции (на национално/ регионално ниво).
- Средби со регионалните агенции за вработување, хабови, жените сопственички на бизниси од локалните средини.
- Информации обезбедени од интервјуа со жени сопственички на микропретпријатија и стартап бизниси.

Во текот на процесот беа користени **партиципативни методи**. Организирани беа фокус групи со жени претприемачи: сопственички на бизниси кои постојат од 3 до 8 години и млади жени сопственички на стартап бизниси. Беше изготвен и протокол за комуникација во текот на интервјуата.

Протокол за комуникација со сопственичките на бизниси во период од 3, 5 и 8 години. Интервјуираните учесници ги споделија своите искуства и мислења на следниве теми:

- Дали/Колку се запознаени со институциите на локално ниво задолжени за давање поддршка на женското претприемништво?
- Дали/Колку се запознаени со политиките кои гарантираат еднакви можности за мажите и жените?
- Дали се запознаени со мерките на Владата и поддршката која се овозможува за зголемување на вработеноста и развојот на микропретпријатија кои се раководени од жени? Како дознале за нив? Дали аплицирале за некоја од постојните мерки?

- Достапност до финансирање: можности и предизвици од аспект на правен статус на компанијата.
- Дали/ Колку често се вклучени во обука? Во настани за вмрежување?
- Видови активности за градење на капацитетите со кои би се зајакнале нивните менаџерски вештини, или други кои се потребни?
- Кој метод на учење го преферираат: обуки, консултации, менторство, курсеви преку Интернет?
- Дали се членки на некои национални, регионални или меѓународни мрежи на жени во бизнисот?
- Дали планираат да извезуваат и кои се предизвиците во однос на прекуграничното тргување и соработка?

Прашања за стартап бизнисите:

- Која е мотивацијата за почнување на сопствен бизнис?
- Во кој сектор припаѓа Вашата бизнис идеја?
- Во која фаза на развој е бизнисот?
- Дали/Колку се запознаени со поддршката овозможена со мерките на Владата за поддршка на стартап бизнисите раководени од жени?
- Кој е статусот во врска со регистрација, формализирање и пристап до пазар, продажба и сл.?
- Од каде потекнува инвестицијата за стартапот?
- Какви видови на обуки би биле најефективни?
- Кој е префериран метод на учење: обуки, консултации, менторство, курсеви преку Интернет?

Анекс 3 – Релевантни документи од областа на родовата еднаквост и политики за развој на женското претприемништво

Стратегија за родова еднаквост за периодот 2013 – 2020 година, усвоена од Собранието на РМ на 20.02.2013²². Стратегијата е изготвена врз основа на согледувањата и препораките од имплементацијата на Националниот акциски план за родова еднаквост (2007-2012) и ги содржи националните приоритети во областа на промовирање и реализација на еднакви можности за жените и мажите. Стратегијата ги утврдува конкретните цели во смисла на интегрирање на родовиот аспект во националните процеси на креирање политики, преку зајакнување на механизмите за родова еднаквост, изготвувањето на усогласени индикатори за мерење на напредокот согласно националните закони и меѓународните конвенции. Стратегијата опфаќа, исто така, и мерки и интервенции во приоритетните области како што се здравство, социјална заштита, образование, родово базирано насилство, заштита од трговија со луѓе, како и областа на реализација на човекови права од областа на вработување и економско зајакнување, посебно во делот на понуда на повеќе и подобри работни места за жените, во смисла на број на вработени лица и квалитетот на вработувања, унапредување и зајакнување на економскиот статус на жените и сл.

Национален план за родова еднаквост 2013 – 2016 година, ажуриран и за периодот 2018 – 2020 година. Согласно најновата верзија, конкретната цел 2.3. предвидува унапредување на политиките и мерките кои претставуваат предизвик за поголемо вработување на жените. По очекуваните резултати следат активности кои, исто така, ќе бидат имплементирани на национално и локално ниво: подобрени политики и мерки со кои се подобрува зголеменото вработување на жените; намалување на родовата дискриминација во пристапот до пазарот на труд; подобрен баланс помеѓу приватниот и професионалниот живот.

Стратегија за родово-сензитивно буџетирање 2012 – 2015 година која е усвоена со цел да ја вгради родовата перспектива во буџетските политики. Општините немаат финансиски капацитети да инвестираат во активности за промовирање на родовата еднаквост, особено во областите во кои се создаваат вработувања. Повеќето од активностите се базираат на проекти и се поддржани од донатори, но тоа не овозможува одржливи модели за зголемување на вработливоста на жените. Родовата агенда не е на листата на приоритети и во пракса вработените присуствуваат на обуки на овие теми кои се поддржани од донатори, но нема имплементација на научените лекции на терен.

Национална стратегија за вработување 2016 – 2020 година. Иако жените се признаени како ранлива група, сепак не постојат конкретни предложени мерки, осо-

²² Службен весник, бр. 27 од 22.2.2013

бено не за жени претприемачи кои би требало да се гледаат и како сегашни и идни работодавачи. Во периодот на имплементација останува суштинската поддршка на претприемачите: активни мерки за вработување, обуки кои ги нуди Агенцијата за промоција на претприемништвото и грантови кои ги овозможува Фондот за иновации и технолошки развој.

Акциски план за вработување 2018 – 2020 година. Акцискиот план се надоврзува на Националната стратегија за вработување 2016 – 2020 година, при што има одредени подобрувања кои би можеле да имаат позитивно влијание во некои области: формализирањето на неформалните бизниси, оние кои се во сопственост на жени, би можело да го зголеми бројот на жени претприемачи во руралните подрачја кои имаат свој бизнис и да им овозможи да имаат пристап до финансирање кое не им е достапно во моментов.

Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната инклузија во Република Северна Македонија (ревидирана 2010 – 2020 година). Овој документ е изготвен од Министерството за труд и социјална политика на партиципативен начин за да одговори на потребите утврдени од сите релевантни засегнати страни, вклучувајќи ги локалните власти и граѓанското општество. Конкретна стратешка цел во документот е „Подобрување на условите за вработување, претприемништво и намалување на стапките на невработеност, особено кај ранливите групи, подобрување на животниот стандард, зајакнување на социјалната кохезија и одржлив демографски развој“. Очекувани резултати се зголемено учество на жените на пазарот на труд, намалување на родовиот јаз од аспект на стапките на вработеност, невработеност и примања. Некои од предложените мерки се континуирана поддршка за промовирање на, и инвестирање во, активни мерки за вработување и самовработување на жени, додека некои од активностите кои ќе бидат преземени се градење на капацитетите, создавање посебни инвестициски политики за поддршка на поголемото учество на жените во бизнис секторот, соодветна законска рамка за работата на жените во руралните подрачја, особено во секторот земјоделство, квалификации и преквалификации за поголем одговор на потребите на пазарот, итн. Сите активности се усогласени со Националниот акциски план за родова еднаквост.

Национална стратегија за мали и средни претпријатија 2018–2023 година. Овој документ е изготвен од Министерството за економија и фокусот е ставен на овозможување деловно опкружување кое е поволно за инвестиции и претприемништво и зголемување на можностите за подобрување и раст на претприемништвото преку промовирање на конкурентноста и зголемување на капацитетите за пристап до ЕУ пазарите и до глобалните пазари. Младите лица и жените се препознаваат како цели групи за кои е потребно посебно внимание и развој на програми и услуги кои ќе им помогнат да влезат во деловното опкружување и да се развиваат во истото. Истовремено со поттикнување на дијалогот со приватниот сектор, посебно внимание ќе се посвети на жените во бизнисот и на нивните конкретни потреби за поддршка. Поддршката подразбира градење на капацитетите на жените претприемачи според нивните потреби, но и според потребите на пазарот, особено во однос на конкурентноста на нивниот бизнис.

Стратегија за развој на женското претприемништво 2019 – 2023 година. Оваа Стратегија е изготвена со финансиска и техничка поддршка на т.н. *Gender Task Force* иницијативата за одржлив раст, во соработка со Асоцијацијата на бизнис жени. Четирите стратешки приоритети би требало да придонесат кон овозможување на по-

ФИЗИБИЛИТИ СТУДИЈА

волно деловно опкружување за развој на женското претприемништво, обезбедување поддршка за развој на женското претприемништво, создавање инфраструктура за поддршка и развој на женското претприемништво, промовирање, вмрежување и застапување²³. Министерството треба да направи напори да допре до целната група и директно да работи со нив во насока на остварување на целите.

²³ Стратегија за развој на женското претприемништво 2019 – 2023 година

Анекс 4 – Студија на случај

Ќание Селими, – раководителка на „Реа“ центар за едукација на деца – Тетово

Ќание Селими отвори своја градинка во 2013 година. За да почне со овој бизнис таа изнајми куќа и самата ја преуреди, во што помагаше и семејството. Аплицираше за грант од мерката за самовработување од Агенцијата за вработување и доби 3.000 евра за почнување сопствен бизнис. Подоцна беше и корисник на грант од проектот на УСАИД „Проширување на малите и средни претпријатија“ во износ до 5.000 долари. Како што бизнисот се прошируваше, „Реа“ се пресели во поголем простор, а исто така имаше потреба и од зголемување на бројот на вработени. Подоцна започна да вработува професионални лица и аплицираше за субвенции овозможени преку активните мерки на Владата кои се однесуваат на вработување на нови лица. Субвенциите ги покриваа трошоците за вработените во период од една година, а потоа „Реа“ ќе треба да продолжи да им обезбедува плата и придонеси. Во 2014 година беа вработени две лица, а во 2015 четири лица, при што таа успеа да обезбеди финансирање за дополнителните вработувања. Во 2017 година се отвори можност за аплицирање за финансирање од Министерството за економија и Охридска банка. Сепак, тука таа за првпат се соочи со предизвик. Банката бараше гаранција и тоа беше мошне голем ризик за нејзиното семејство.

По повеќе од 6 години развој и постојани инвестиции во бизнисот и во градење на капацитетите на своите вработени и на раководната структура, „Реа“ стана многу препознатлива градинка во која наскоро ќе бидат додадени и дополнителни услуги. Инвестициите не зависат од донатори или од државно финансирање, но постои стабилна финансиска основа која беше создадена низ годините на борба и раст. Таа постојано инвестира во градење на капацитетите на своите вработени. Главен предизвик е да се најде професионален кадар кој има лиценци за работа во градинки. Следен чекор е отворање на креативен клуб за деца на возраст од 6 до 24-годишна возраст во кој ќе се организираат обука за уметничко цртање, готвење, глума. Клубот ќе има библиотека и се планира да претставува простор во кој младите ќе разменуваат идеи и ќе организираат мали активности во заедница.

